

PAUL HAGU

SETO LOKAALTRADITSIOONI UURIJANA

ÜLO VALK

Tartu Ülikool
ulo.valk@ut.ee

Eesti rahvaluuleteaduse ajaloo kõige mahukamaks käsitluseks on seni jäänud Eduard Laugaste koguteos, mille teine köide annab ülevaate 20. sajandil toimunud arengutest, ulatudes Jakob Hurda, Oskar Kallase, Matthias Johann Eiseni, Walter Andersoni, Oskar Looritsa ja teiste teerajajate juurest teose koostamise vahetusse kaasaega (Laugaste 1963, 1980). On märkimisväärne, et uuema folkloristika viimaseks näitetekstiks on Laugaste valinud Paul Hagu artikli seto rahvakalendrist (Hagu 1980b)¹. Järgnenud aastakümned kinnitasid tõsiasi, et Paul Hagu töödel on Eesti folkloristika ajaloos tõepoolest kindel koht. Olles Laugaste esinduslikus koguteoses ühe ajalooajaloo lõpetaja, juhatab ta sümboliliselt sisse sellele järgnenud folkloristika arengud, mida nõukogude aja lõpukümnel oli veel võimatu ette näha. Rahvusvahelises folkloristikas süvenes 20. sajandi lõpus huvi loominguks üksikisikute kui pärimuse kandjate vastu ning tähelepanu koondus rahvuskultuuride asemel kogukondadele ja kitsamatele piirkondadele. Needsamad märksõnad iseloomustavad ka Paul Hagu teadustööd, kus tähtsal kohal on seto lauluemad ja seto lokaaltraditsioon. Paul on Tartu Ülikooli folkloristikas olnud põlvkondi ühendava ajaloolise järjepidevuse kandja, kes on ühtlasi näidanud teed soome koolkonna filoloogilis-tüpoloogiliselt tekstikäsitlusele folkloori mõtestamisele avaramas kultuurikontekstis. Pauli kandidaadiväitekirja setode põllunduskombestikust ja uskumustest ei mahtunud Nõukogude Liidu ametlikus teadussüsteemis folkloristika alla ära, vaid kvalifitseerus ajaloo valdkonda kuuluvaks etnograafiliseks uurimuseks. Tänapäeval ei kahtle keegi, et Pauli teaduslik looming on valdavalt pühendatud rahvaluuleteaduse temaatikale.

Pauli varased väitekirjaga seotud publikatsioonid käsitlevad seto rahvausundi keskseid küsimusi, milles avalduvad ka seto kultuuri etnilised erijooned võrreldes muu Eestiga. 1975. aastal Keeles ja Kirjanduses ilmunud artiklis „Setu viljakusjumal Peko“ annab Paul ülevaate kogutud ainekust, analüüsib seda kriitiliselt ning paigutab naaber- ja sugulasrahvaste usundite võrdlev-ajaloolisse raamistikku. See artikkel jõudis uuemat eesti folkloristikat

¹ Paul Hagu tööde viiteid vaata käesolevas kogumikus avaldatud valikbibliograafiast.

tutvustavasse esinduslikku kogumikku, ilmudes Leea Virtaneni toimetatud antoloogias „Viron veräjät“ (Hagu 1987b). Artiklis toonitab Paul kogukondliku eluviisi kaitsvat toimet ristiusueelsete tavade püsijäämisele, kuid märkab ka õigeusu mõjul toimunud muutusi. Veelgi üldistusjõulisema pildi pakub Pauli käsitlus setode etnogeneesist agraartavandi valguses (1978), milles ta analüüsib kriitiliselt seto, läänemeresoome ja idaslaavi etniliste suhete varasemaid käsitlusi ja lõppkokkuvõttes toonitab setode kuulumist lõunaestlaste hulka. Ta tugineb seejuures olulisel määral rahvakalendri ja põllunduskombestiku võrdlemisele, mis toob esile seto usundi tugevad seosed muu Eesti alaga. Nendes varastes töödes paigutab Paul seto folkloori võrdleva kultuurikäsitluse avarale vaateväljale, kuhu lisaks eestlastele kuuluvad nii lähemad kui kaugemad soome-ugri rahvad, samuti balti, germaani ja slaavi naabrid. Pauli analüüs näitab, et ka üksikuskumused ja -tavad pakuvad ajaloolisi üldistusi, kui vaid osata neid avaramas argikultuuri kontekstis mõtestada. Näiteks setodel levinud kõrte kasvama jätmist viljakoristuse lõpetamisel seostab Paul algse alepõllundusega. Ta on täheldanud sedagi, et erinevalt vene tavadest on setodel kombeks puistata kõrte alla toiduraasukesti, mida ühelt poolt võib käsitada ohvriannina, teisalt aga ka ennustamisvahendina karjaõnne ja talu heaolu kohta (endelise tähenduse andis sellele tavale putukate ilmumine või tulemata jäämine). Tähelepanelikkus detaili suhtes ja oskus teha näilikult marginaalsetest tavadest ja uskumustest suuremaid järeldusi on Pauli töödele omane mujalgi. Ta ei jää ekslema pisiasjadesse, vaid peab ikka silmas avaramat üldpilti, andes sellele ka ajaloolise sügavuse.

Pauli teine uurimuste ring hõlmab regivärsilist rahvalaulu, eelkõige seto leelot. Iseloomuliku näitena kuulub siia tema põhjalik artikkel lüroepilisest laulust „Uba ja hernes“, mis analüüsib laulu levikut, kompositsiooni, motiivistikku ja selle varieerumist, samuti liitumisi ja funktsioone (1987a). Paul arutleb ka laulu tähenduste üle lauliku ja kuulajaskonna vaatepunktist, mille paiknemist skaalal müütilisest didaktiliseni ei ole alati hõlbus määratleda. Ta toob esile laulu õpetliku sõnumi abielu soorollide kohta, kuid ei ürita allutada „Uba ja herness“ üheleainsale ja kindlale tõlgenduslikule mudelile. Pauli käsitluses ilmneb seto lüroepikale omane salapära, mis ei võimalda teksti ühest ja lõplikku lahti seletamist. Muidugi tunneb Paul seto regivärsilist laulu läbi ja lõhki, mistõttu on ta osanud kirjeldada ka selle poeetilisi erijooni ja teinud uuenduslikke tähelepanekuid. Artiklis „Eitav parallelism regivärsi stiilivõttena“ on Paul toonud seto näidete varal esile selle poeetilise nähtuse erijooned, hõlmates oma käsitluses ka läänemeresoome ja slaavi rahvalaulu (1980a). Seliste süvitsi minevate uurimuste kõrval on Paul avaldanud ka seto rikkalikku lauluvara tutvustavaid ülevaateartikleid. Nii on ta esitanud kokkuvõtliku

käsitluse seto rahvalauludest nüüdseks Eesti Kirjandusmuuseumisse deponeeritud omaaegse TRÜ eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri käsikirjalisest kogust, mis 1981. aastal sisaldas 1780 lauluteksti (1982a). Erinevatest laulu liikidest on Paul eriti põhjalikult käsitlenud seto mõrsjaitku, selle meetrikat ja esitust pulmarituaalis (1995a, 2000a). Mõrsjaitku teemalistes artiklites tuleb taaskord esile Pauli oskus näha folkloori osana avaramast kultuuripildist, kus laul, tavand ja kogukondlik elukorraldus põimuvad omavahel ning aitavad üksteist mõtestada.

Pauli oluliste publikatsioonide sekka kuuluvad needki artiklid, mis pakuvad sissejuhatavaid käsitlusi suurte lauluemade loomingusse. Nii on ta analüüsinud Miku Ode repertuaari (1990a), samuti Anne Vabarna ulatuslikku pärandit (2002a, 2004c) ja Martini Iro laule (2005b). Oma rahvusvaheliselt levikult ja mõjujõult võib Pauli kõige kaalukamaks publikatsiooniks pidada koos Lauri Honko ja Anneli Honkoga välja antud Anne Vabarna kaksikeepost „Neio koolulaul“ ja „Suurõq sajaq“, mis ilmusid nii originaalis kui ingliskeelses tõlkes väarikas sarjas *Folklore Fellows Communications* (2003). Raamatul on pikk ja põhjalik sissejuhatus, milles käsitletakse seto kultuuri, identiteeti, folkloorižanre, samuti Anne Vabarna elukäiku ja loomingut, laulude tekstualiseerimise probleeme ning suulise eepose teooriat. See publikatsioon on üks esinduslikumaid ja usaldusväärsemaid ülevaateid, mis tutvustab nii seto laulutraditsiooni kui kogu seto kultuuri ingliskeelses teadusmaailmas.

Niisiis on Paulil palju saavutusi seto folkloori uurimisel ja tulemuste tutvustamisel nii kodumaisele kui rahvusvahelisele lugejaskonnale. Kuid võib-olla veel olulisem on see osa Pauli tööst, mis on otseselt pühendatud seto identiteedi tugevdamisele ning seto kultuuri tuleviku kindlustamisele. Siinkohal tuleb esile tõsta eepost kui erilise väljendusjõuga loomingut, mis aja möödudes võib omandada tervet kultuuri esindava sümboli väärtuse. Koostöös Seppo Suhoneniga on Paul andnud välja Anne Vabarna luulendatud „Peko“ (1995a) – ei vähemat ega rohkemat kui „seto rahvuseepose“, nagu see on raamatu kaanel määratletud. Lisaks on Paul kandnud hoolt, et ka Anne Vabarna värssromaan „Ale“ ja eepose jätk „Peko laul II“ (Vabarna 2002a, 2002b) jõuaksid interneti kaudu lugejateni. Pärast Jakob Hurda avaldatud „Setukeste laule“ sai Pauli kahekõitelisest „Leeloantoloogiast“ (2004a, 2012) sadakond aastat hiljem järgmine ulatuslik seto rahvaluule publikatsioon, mis esindab laulutraditsiooni selle žanrilises rikkuses. Üheskoos Risto Järvega on Paul avaldanud mahuka antoloogia „Kahrukõrvaga Ivvan“ Jaan Sandra kirjutatud seto ja Vastseliina muinasjuttudest (2004). Selliseid olulisi allikapublikatsioone on Paulil teisigi, kusjuures mitmed neist on valminud kellegagi kahasse, andes tunnistust Pauli võimest töötada koos kolleegidega ühise eesmärgi nimel.

Tartu Ülikooli pikaagege õppejõuna on Paul avaldanud ka mitmeid õppevahendeid. Hea sissevaatena seto pärimusse võib soovitada tema käsitlust „Näide eesti lokaaltraditsioonist: setu rahvaluule“ (2005a), mis hõlmab kõiki olulisemaid žanre ja kultuurinähtusi, jõudes välja Pauli enda algatatud *Seto Kuningriigi Pääväni*. Sellist entsüklopeedilist käsitlust Setomaa pärandist suudab koostada vaid inimene, kes seda väga põhjalikult tunneb. Ja Paul ongi sedalaadi teadja – lauliku ja kultuurikandjana tunneb ta oma kultuuri seestpoolt, uurijana oskab ta seda analüüsida ja mõtestada ka kõrvalseisja vaatepunktist. Ta on oma teadmisi jaganud mitmel tasandil, alustades oma kodukandist. Lisaks on tema teadmistest osa saanud eestlased ja soomlased, niisamuti teised rahvad lähemal ja kaugemal. Pole ime, et seto rahvaluulepärandi rahvusvaheline retseptioon on tõusuteel, kusjuures Pauli roll laiema huvi äratamises on olnud märkimisväärne. Pauli välja antud „Pekost“ on saanud seto kultuuri üks esindusteoseid, mille kuulsus üha kasvab. Välislugejatele suunatud käsitluste sekka kuuluvad näiteks Kristin Kuutma monograafia „Peko“ saamisloost saami kultuuri võrdleval taustal (2006) ja Andreas Kalkuni artikkel naislauliku vaatepunktist „Peko“ eeposes (2008). Aga seto folkloor on pälvunud tähelepanu ka kaugemal, näiteks India noorte folkloristide seas (nt Dutta 2013, Kalita 2015), keda Paul on nende Tartu õpingute vältel juhendanud. Pauli panus TÜ folkloristika õppetöösse on olnud mitmekülgne ja ulatuslik, hõlmates paljusid valdkondi. Eesti folkloristika ajalukku on ta end aga kirjutanud eelkõige seto lokaaltraditsiooni suurepärase tundja ja autoriteetse uurijana.

KIRJANDUS

- Dutta, Kailash 2013. Ethnic Identities of Setu Community of Estonia and Thengal Kachari of Assam. – *Suwarna Taranga (The Golden Waves)*. Toim. Kushal Dutta. Narayanpur, Lakhimpur: Bhabani Offset Private Limited, Bhabani Complex, Hatishila, Panikhaiti, Guwahati, 160–177.
- Kalita Gitu Rani 2015. Folk Celebrations among Seto Community in Estonia and their Relevance in Present Time: Field Notes from Estonia. – *Journal of Folkloristics. Department of Folklore Research, Gauhati University* 3, 28–35.
- Kalkun, Andreas 2008. A Woman Voice in an Epic: Tracing Gendered Motifs in Anne Vabarna's Peko. – *Journal of Ethnology and Folkloristics* 2 (2), 25–45.
- Kuutma, Kristin 2006. *Collaborative Representations: Interpreting the Creation of a Sámi Ethnography and a Seto Epic. Folklore Fellows' Communications* 289. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- Laugaste, Eduard 1963. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu I. Valitud tekste ja pilte*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Laugaste, Eduard 1980. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II. Valitud tekste ja pilte*. Tallinn: Eesti Raamat.